

KİTABXANA RESURLARI VƏ İNFORMASIYA AXTARIŞ SİSTEMLƏRİ BÖLMƏSİ

KİTABXANA-İNFORMASIYA RESURLARININ MƏZMUNU- NUN FORMALAŞMASINA TƏSİR EDƏN AMİLLƏR

Sevda Xələfova

*BDU, Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri
kafedrasının müdiri, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

İnkişaf dövründə bəşəriyyət öz informasiya ehtiyaclarını ödəmək üçün məlumatın istehsalı, saxlanması, işlənməsi və ötürülməsi üçün yeni, daha da mükəmməl mexanizmlər və texnologiyalar yaradır və bununla da çoxsaylı informasiya resurslarının formalaşmasını təmin edir.

Müasir ədəbiyyatda informasiya mənbələri “informasiya resursları” şəklində verilir. Resurs sözü “Resource” sözündən götürülüb, “mənbə, ehtiyat” mənasını daşıyır və ehtiyac olduqda istifadə edilən ehtiyatlara deyilir. Müasir dövrdə alimlər informasiya resurslarını strateji resurslar kimi qəbul edirlər. İstər nəzəriyyə ilə məşğul olan alimlər olsun, istərsə də təcrübə ilə məşğul olan alimlər olsun, hər ikisinə görə iqtisadiyyatın, elmin, təhsilin və mədəniyyətin inkişafı məhz informasiya resurslarından asılıdır. Informasiya resursları anlayışının mahiyyətinə dair ilk cəhdlər XX əsrin 90-cı illərində olmuşdur.

İnformasiya resursu iki mənada işlədilir: dar və geniş. Dar mənada informasiya resursu dedikdə şəbəkə informasiya resursları nəzərdə tutulur. Bu zaman kompüter vasitəsilə əldə edilən resurslar başa düşülür. Geniş mənada informasiya resursu dedikdə, ənənəvi və elektron formada mədənlənmiş informasiya nəzərdə tutulur. Bu zaman informasiyanın saxlanması, qorunması və ötürülməsi mümkün olur.

Elmi-praktiki ədəbiyyatda “informasiya resursları”, “sənəd resursları” və “sənəd-informasiya resursları” anlayışları fərqləndirilmədən istifadə edilir. İlk baxışda bu anlayışların məzmununa görə bir-birindən fərqləndiyi düşünülür. Belə ki, “informasiya resursları” anlayışı ancaq informasiyanı öyrənir, sənəd resursları ancaq sənədləri, sənəd-informasiya resursları isə həm sənədləri, həm də informasiyanı öyrənir. Ancaq vəziyyət görüldüyündən daha qəlizdir. Səbəb isə “sənəd”, “informasiya”, “informasiya resursları”, “sənəd resursları” anlayışlarının nəzəri cəhətdən öyrənilməməsidir.

İnformasiya resurslarının inkişafı tarixində şərti olaraq aşağıdakı mərhələləri qeyd etmək olar.

- Birinci mərhələ nitqin yaranması və insanlar arasında nitq və siqnal səviyyələrində informasiya mübadiləsinin inkişafı ilə əlaqələndirilir ki, bu da insan fəaliyyətinin müxtəlif təcrübələrini məlumat kateqoriyasında qiymətləndirməyə və sonuncunu nəsilədən-nəslə ötürməyə imkan verir.
- İkinci mərhələ yazıların meydana gəlməsi dövrünə (təxminən e.ə 4-cü minilliyin sonu və 3-cü minilliyin əvvəllərində Misirdə və Mesoopotamiyada), insanlar arasında əlaqə və məlumat mübadiləsi daha yüksək səviyyəyə - sənədli ünsiyyət səviyyəsinə aiddir.
- Üçüncü mərhələ çapın meydana gəlməsi ilə xarakterizə olunur (XI əsrin ortalarında Çində, XV əsrin ortalarında Avropada, XVI əsrin ortalarında Moskvada).
- Dördüncü mərhələ elektrik siqnallarının və elektromaqnit dalğalarının kəşf və tətbiqetmə dövrünə aiddir (XIX əsrin ortaları).
- Beşinci mərhələ transistorun (1947), mikroprosessorun (1971) ixtirası ilə əlaqəli olan və nəticədə fərdi kompüterlərin meydana gəlməsi ilə nəticələnən informasiya texnologiyalarına əsaslanan elm və texnologiyanın sürətli inkişafına əsaslanır.
- Altıncı mərhələ informasiyanın saxlanması və işlənməsinin fərdi kompüterlərdə rəqəmsal formada həyata keçirilməsi ilə xarakterizə olunur.

İnformasiya mənbələrinin formalaşması və istifadəsi müasir informasiya texnologiyaları miqyasına və iqtisadi göstəricilərinə görə enerji istehsalı, sənaye və kənd təsərrüfatı sənayesini geridə qoyan informasiya sənayesinin yaranmasına səbəb oldu. Bu həm birbaşa informasiya axtarışı və verilməsi ilə, həm də proqram təminatının inkişafı və getdikcə artan istifadəçi sayı ilə əlaqələndirilir.

Kitabxana-informasiya resursları anlayışının təkamülü ilə bağlı apardığımız araşdırma zamanı belə məlum olur ki, “kitabxana-informasiya resursları” anlayışı ayrıca anlayış kimi heç bir zaman tədqiqata cəlb edilməmişdir, heç bir terminoloji lüğətdə bu anlayışa yer ayrılmamışdır. İstər beynəlxalq normativ sənədlər olsun, istər yerli normativ sənədlər olsun, heç birində bu anlayışa rast gəlmək mümkün olmadı. Hətta soraq-məlumat nəşrlərində bu anlayışa toxunulmamışdır. Ona görə “kitabxana-informasiya resursları” anlayışının tamlıqla mənasını müəyyənləşdirmək mümkün deyil. Bu anlayışı yalnız hissələrinə ayırmaqla “kitabxana”, “informasiya”, “resurs”, “kitabxana resursları”, “informasiya resursları”, “sənəd resursla-

ri" şəkilində öyrənmək və bu zaman kitabxana-informasiya resursları anlayışının təkamülü prosesinin öyrənilməsi informasiya resurslarının məzmununun müəyyənləşdirilməsi yolu ilə həyata keçirmək məqsədəuyğundur.

İnformasiya resurslarının məzmununu müəyyənləşdirmək və müəyyən növlərə və ya kateqoriyalara əsasən təsnifatını aparmaq üçün müxtəlif əlamətlərdən istifadə olunur. İnformasiya resurslarının təsnifləşdirilməsinin əsas əlamətlərindən biri kimi əks etdirdiyi informasiyanın təqdimatı və təsbiti əlaməti nəzərə alınır. Bu zaman informasiya resurslarını iki sinifə bölmək məsləhətdir: sənədli olmayan: mütəxəssislərin fərdi və kollektiv biliklərini əhatə edən və sənədli.

İnformasiyanın təqdim olunma əlamətinə görə sənədli informasiya resursları mətn (yazılı), qrafik (rəsmlər, diaqramlar, qrafiklər, xəritələr, şəkillər), foto, səs (qrammofon qeydləri, səs kasetləri və s.), video (filmlər) və elektron sənədlərə, informasiyanın təsbitinə əsasən sənədli informasiya resursları iki qrupa: sabit və müxtəlif növ material daşıyıcılarında saxlanılan (müxtəlif materiallar: kağız, kətan, gil, parafin, fotoqrafiya filmi, film, maqnit filmi və s.) və elektron (kompüter yaddaşı, disket, CD və s.), nüsxələnmə əlamətinə əsasən sənədli informasiya resursları original və üzü çıxarılmış və ya çoxaldılmış (mikrofiş, mikrofilm, fotokopi və s.) resurslara ayrılır.

İnformasiya resurslarının əsas təsnifat əlamətlərindən biri mövzu əlaməti hesab olunur. Bu zaman informasiya resurslarının əks etdirdiyi informasiyanın məzmununa və elm sahəsinə uyğun müxtəlif növləri meydana gəlir. Daşdığı məzmunu görə məhdudiyyət qoyulmuş informasiyaya əsasən informasiya resurslarının bir sıra növləri meydana gəlir. Bu zaman informasiya resursları məzmununa görə ictimai və məhdudiyyət qoyulmuş olmaqla iki qrupa bölünür. Kommersiya əlamətinə görə də informasiya resursları kommersiya olmayan və kommersiya resurslarına bölünür. Bu tipli informasiya resursları sənəd-kommunikasiya sisteminin tərkib hissəsi olmaqla istehsalçıdan istehlakçıya informasiyanın ötürülməsi məqsədilə müxtəlif ötürmə kanallarından istifadə olunur.